

Tanke-Frihed og aandeligt Aristokratie

Taler

Marcus J. Monrad

Dato

2 september 1860

Sted

Universitetet i Christiania

- 1 Uagtet det ikke er længe siden jeg havde den Ære at føre Ordet ved en ganske
tilsvarende Fest [1858], og uagtet jeg denne Gang har havt overmaade kort Frist
til Forberedelse, har jeg dog ikke villet undslaae mig for ogsaa nu med et Par Ord
at minde om denne Fests Betydning, da man for Øieblikket ikke har kunnet
5 finde nogen Anden, hvem det var beleiligt her at optræde. Jeg vilde nødig, at
den Anledning, som denne aarlig tilbagevendende Høitid frembyder til at nære
og styrke vor Tanke om Universitetets Betydning og Opgave, skulde lades
unyttet.
- 10 Emnet er idethele saa rigt, at man ikke burde være nødt til Gjentakelser; og selv
om saadanne skulle indløbe, saa er der vistnok i dette, som i saamangt et andet
Anliggende, Viser, som ikke kunne kvædes for ofte. Ikke alene, at der stedse
komme nye Kuld til Universitetet, der trænge til at indvies i de Ideer og
Synsmaader, hvormed vi Ældre alt ere fortrolige; men ogsaa vi "mosgroede
15 Academici", og især Lærerne, trænge til idelig og altid igjen at sige os selv, hva vi
vistnok alt vide og have følt fra vore Studenterdage, men hvad vi under Tidens
Travlhed og Piinagtighed vel mangan Gang kunne være udsatte for at glemme.
Vi have Saameget at gjøre, hver med sin særegne Kreds og sine særegne Sysler og
Formaal, at Universitets-Ideen i dens store Almindelighed, det, der skulde
20 sammenbinde os Alle, med alle vore i forskellige Retninger udgaaende
Bestrebelser, til en Eenhed, til et Heelt, vel mangan Gang kan staae altfor
dunkelt for vor Tanke. Og dog er det denne Idee, denne høiere Eenhed, hvorfra
alle vore enkelte Bestrebelser skulde øse sin Indvielse, hvori de skulde søge sin
rette Betydning. Derfor er det godt, at idetmindste een Gang om Aaret denne
25 Universitetets Indvielses-Fest samler os fra Adspredelsen og opfrisker Følelsen af
det Fælleddskab, der inderlig maa sammenknytte enhver egte videnskabelig
Stræben og som især først gjør Universitetet til hvad det er - ikke en løs
Sammendynkning af alslags Lærdom og Underviisning i forskellige Fag - men
en virkelig Universitas literaria, en altomfattende Eenhed af den menneskelige

Videnskabs forskellige Grene.

Og det er saameget vigtigere, at denne Idee hos Universitetets Egne lever sterk og klar, som den ellers i Tidsaanden synes at være udsat for megen Miskjendelse.

35 Den akademiske Dannelse staaer neppe nu i den Anseelse som i en forbigangen Tid; den har dels i en spredt Specialforskning, dels endmere i en vis populær, saakaldet Realdannelse efterhaanden faaet Medbeilere, der kunne synes at ville trænge den i Baggrunden. Det nytter ligesaa lidet at dølgge, som at beklage denne Kjendsgjerning; det gjælder kun at forstaae og vurdere den paa den rette Maade, 40 idet man desto klarere bliver sig den akademiske Dannelses sande Betydning bevidst.

Ingen skal kunne negte, at det nyere Europas Dannelse for en væsentlig Deel har sit Udspring fra Universiteterne. Medens al høiere Aandskultur i den tidligere 45 Middelalder havde været i Geistlighedens og Klostersnes udelukkende Besiddelse og derfor ogsaa havt denne snevre, dogmatisk-bundne Charakter, søgte netop mod Middelalderens Ende Alle, der følte Trangen til en friere og alsidigere Erkjendelse, hen til Universiteterne, hvor Videnskabens Frihed blev et mere og mere an erkjendt Løsen og hvorfra snart en friere Luftning udgik i stedse videre 50 Kredse over Samfundet. Idet den menneskelige Aand her prøvede sine egne Kræfter og idet den efterhaanden søgte at frigjøre sig fra den stive Auctoritet og den døde overleverede Formel, mere og mere stræbte efter en naturlig Erkjendelse og en naturlig Form for sin Fremtreden og sine Yttringer: fandt man medrette et Forbillede og et Udgangspunkt i den antike Verdens frie og 55 skønne Menneskelighed, der netop syntes at have fundet et for alle Tider gyldigt, ædelt og naturligt Udtryk ikke mindre i Skrivt og Tale end i Kunstens Billeder. Bestræbelsen for at tilegne sig denne gamle Verdens Sprog og Tænkeformer udgjorde saaledes for en væsentlig Deel Indvielsen til den akademiske Frihed eller dannede det egentlige Grundlag for Universitetets- 60 Studiet. Denne paa Universiteterne fostrede Humanisme maatte nu væsentlig bidrage til at emancipere den menneskelige Tænkning fra et snevert Kirkefogmes udelukkende Formynderskab og staaer, som bekjendt, i en betydningsfuld Forbindelse med den kirkelige Reformation, med Protestantismen, der strax hævede den frie Forsknings Banner, og blev den 65 mægtigste Befordrer af Universitets-Ideen og Universiteterne, idet den kirkelige Videnskab, Theologien, selv her under levende Vexelvirkning med den hele Kreds af humanistiske og andre Studier fik sin væsentlige Pleie og Udvikling.

70 I den protestantiske Verden havde nu Universiteterne sin Blomstring. Her kunde det først blive fuldt Alvor med den akademiske Tænke- og Lære-Frihed, der under Katholicismen kun var en uvillig, stiltiende Concession, som visse Universiteters store Anseelse vidste at skaffe sig. Hine frie Lærdomssæder, hvor de bedste aandelige Kræfter strømmede sammen og ligesom mødtes med
75 Fortidens udødelige Aander, bleve medrette Middelpunkterne for Nationernes aandelige Liv; der fødtes og bearbejdedes de nye Ideer, der vare bestemte til i videre og videre Omfang at om forme ogsaa det ydre Samfund. Geistlige, Naturforskere, Digtere, Statsmænd - Alle, der vilde hæve sig over Hoben i aandelig Henseende, maatte hente sin Dannelse fra Universiteterne; de
80 forskellige videnskabelige Retninger gik dog ikke videre ud fra hinanden, end at de bevarede det fælleds akademiske Præg og fastholdt Forbindelsen med det fælleds Grundlag, hvorpaa den hele akademiske Dannelse hvilede.

Men dette Grundlag var i sig selv af en liberal Natur og indeholdt en Tendents
85 til ligesom at løslade deels mange specielle Retninger og Bestræbelser, deels et vist naturligt, umiddelbart Skjøn, der hjælper sig uden det traditionelle og dybere begrundende Apparat. Den Kreds af Kundskaber, der oprindelig udgjorde den akademiske Dannelse, var af begrændset Omfang; men fordi den dog var central, fordi den gik tilbage til den menneskelige Erkjendelses rette og
90 naturlige Kilde, kunde den efterhaanden udvide sig og omfatte Alt. Hiint centrale Lys udsprede om sig til alle Kanter en lysende Atmosfære, hvorefter efterhaanden Alt, hvad

der havde Betydning for den menneskelige Aand, blev beskinnet.

95 Ligesaa vare naturligviis de akademisk Lærde faae; men ogsaa disse spredte Dannelsens Straaler trindt omkring sig og gjorde det muligt ogsaa for Udenforstaaende at erhverve sig mangeslags Oplysning, fornemmelig i Alt, hvad der angaaer det praktiske Liv. Dette praktiske Liv selv blev ved denne meer eller
100 mindre merkbare Indflydelse efterhaanden i sig selv indholdsfuldere, rigere paa Dannelsesstof.

Dette var naturligviis Noget, som maatte og burde skee, og vi see deri et velsignelsesrigt Tidernes Fremskridt. Den akademiske Dannelse skal ikke have
105 noget Monopol paa Kundskab og Oplysning; den er i sin Sandhed netop af almeenmenneskelig Natur og det er dens Kald og Opgave at udbrede Oplysning og Tænkning overalt i stedse videre Kredse.

110 Men det ligger nu engang i de menneskelige Kaar, at ethvert Fremskridt ogsaa
ledsages af Eensidigheder og Vildfarelser. Tidsaanden er glemsom, den bliver let
hængende i det Nærmeste, og glemmer Forudsætningen over Følgen, Principet
over Anvendelsen, det Ene over det Mangfoldige. De specielle Retninger, der
udsprang af den akademiske Dannelses fælleds Kilde, stode og staae i Fare for at
115 tabe dette fælleds Udspring af Sigte, og optraadte efterhaanden med en kraftig
og udelukkende Eensidighed, der var saameget mere blendende, som de ofte
syntes at skyldte denne Isolation nogle af sine største Triumpher. Og selv den
ulærde, populære Dannelse, der oprindeligt bestod af et temmelig tilfældigt
Aggregat af løse Kundskaber - ligesom af Smuler, der vare faldne fra de Lærdes
120 Bord - følte sig efterhaanden stærk nok til at staae paa egne Been og stillede sig
under Navn af Realdannelse dristig ved Siden af den akademiske. Istedet for at
være Sjælen i Folkenes Dannelses-Proces, finder denne sig efterhaanden
indskrænket til et snevert Feldt, og maa endda takke til, saalænge man vil
indrømme den et særegt Hjørne ved Siden af de andre særegne
125 Dannelseskredse. Man har efterhaanden ogsaa fra akademisk Side vant sig til
den "Upartiskhed" at indrømme Realdannelsen en selvstændig Plads og mene, at
alle Veie ere lige gode og lige gyldige; det er en Smags-Sag eller en Tilfældighed,
hvilken der vælges.

130 Erfaring synes at begunstige denne Synsmaade. Det lader sig ikke negte, at der i
den senere Tid ogsaa udenfor den akademiske Dannelses Kreds har viist sig
megen Dygtighed, og at selv Videnskaben har draget Fordeel af Lægmands
ivrige og heldige Bestrebelse. Og naar disse dog hidindtil i det Hele ei have
kunnet maale sig med de fra Universitetsdannelsen udgaaende, saa kunde det
135 ligge nær nok at søge Grunden tildeels i de udvortes bestaaende Forholde, som
medføre, at endnu den største Deel af aandelig Begavede søge hen til
Universiteterne for der at faae sin Uddannelse og idetmindste et ydre
Adkomstbrev til Videnskabsdyrkernes Kreds. Ja Nogle gaae vel endog saa vidt at
mene, at disse Forholde og idethele den akademiske Dannelse kun udgjør en
140 unaturlig Skranke, og at Oplysning og Videnskab vilde blomstre langt kraftigere
frem, naar der ikke gaves Andet, eller dog ikke spurgtes om Andet, end den
saakaldte Realdannelse.

Og igrunden leder en vis Consequents herhen. Naar den akademiske Dannelse
145 ikke længer erkjendes som Dannelsens Toppunkt, som Sjælen og
Foreningsbaandet i al særegen Erkjendelse, saa vil man nok efterhaanden

komme til at finde, at den som en Specialitet neppe kan holde sig. Den særegne Provinds, som den egentlig skulde indehave, vil nok findes liggende i Maanen.
150 Det er saaledes ogsaa med Sjælen i det menneskelige Legeme. Bliver det Alvor med Legemets Emancipation og dets Deles Sideordning med Sjælen, saa vil man forgjæves søge efter Sjælens særegne Sted; den vil da idethele blive overflødig.

Men denne i den nyere Tid saa høitpriste Kjødets Emancipation beroer paa en
155 uhyre Skuffelse. Legemets Liv hænger dog af, at Sjælen, om end usynlig, er derinde; naar den er borte, ville ikke alene dets Dele falde fra hinanden, men hver enkelt Deel vil ogsaa miste sin Kraft til at bestaae og virke. Saaledes er det ogsaa med Specialismen og Popularismen. Man skuffes af de Mirakler, man seer dem udrette, hvilke falde desto mere i Øinene, som de i en vis Forstand ere nye
160 og uventede, og man glemmer, at de kun fremstaae i et Samfund, hvor den høiere Almeendannelse dog er tilstede og, paa Grund af Samfundets Solidaritet, mere eller mindre usynlig gennemtrænger og beaander alle dets Livsretninger. Det er netop Beviis paa den høiere Dannelses Kraft og paa Samfundets sunde Forfatning, at hiin saaledes ogsaa kan virke udenfor dens egen umiddelbare
165 Grændse, skjønt den derved rigtignok hos Kortsynede begunstiger den raske Slutning om Popularismens Selvtilstrækkelighed. Men denne Viisdom er inderst i sit Væsen andenhaands og betinget; naar det belivende Princip er borte, vil den spredes for alle Vinde eller synke sammen i et Intet.

170 Man bilder sig maaskee ind, at her er et lignende Forhold som ved den philosophiske Dannelses Emancipation fra Middelalderens Kirke. Ligesom det var en foregaaende Tids Opgave, nærmest at løsgjøre den humane Dannelse fra den hierarchiske Auctoritet, saaledes, mener man, skal den nærværende Tidsalder gaae et Skridt videre i samme Retning ved at afskaffe
175 Universitetsdannelsens aandelige Aristokratie og lade Dannelsens Tredjestand optræde med fuldkommen Selvstændighed - en paa dette Feldt overført Fortsættelse af den franske Revolutions Grundtanke. Men herved er Meget at bemærke. Vi ville ikke engang dvæle ved de i saamange Henseender "afskrækkende Fodspor", der paa denne Bane møde vort Blik. Vi ville ikke tage
180 Munden fuld og ei skremme med Revolutionens Rædsler. Men allerede den første Frigjørelse kan misforstaaes og er ofte bleven misforstaaet. Det var vistnok godt og nødvendigt, at Videnskaben kom udaf Kirkens og det snevre kirkelige Dogmes udelukkende Formynderskab. Thi den maa frit kunne søge Sandheden og dennes Begrundelse i sig selv. Men deraf følger ikke, som Nogle have meent,
185 at Videnskaben skal afribe enhver Forbindelse med Religionen, med den frie og

levende Christendom. Thi fordi Videnskaben tilsidst skal begrundes i sig selv, derfor skal den ikke svæve i Luften eller miste alt Hold i Personligheden og dennes dybeste Livskjerne. Det har meget mere viist sig, at Videnskaben
190 fortørres, naar den ikke længer suger af Religionens Livskilde. Overhoved maae vi betegne den Lære, der i enhver Fortsættelse i en engang begyndt Retning uden videre seer et historisk Fremskridt, som aldeles overfladisk og vildledende. Vi kjende den nok, denne Lære, der prunker med sin Synsvidde, sin Fordomsfrihed, sin bestandig fremadskridende Tendents, og som især støtter sig
195 paa en Misbrug af Analogier. "I sin Tid har den eller den Tingenes Orden eller herskende Tro maattet vige for en nyere Tidsaand, som i Begyndelsen blev anseet for en Fordærvelse, men som dog beholdt Ret; paa samme Maade skulle vi nu skride videre frem og finde os i, at det, vor Tid endnu godkjender, af en følgende bliver forkastet. Den ene Fordom, det ene Baand maa afkastes efter elet
200 andet." Saaledes vises vi stedse ud i den endeløse Række, hvor tilsidst Intet har nogen Gyldighed, en Fremadskriden uden Maal og Med og som derfor heller ikke er nogen Fremadskriden, men kun en stedsevarende Uro og Forgjængelighed. Thi hvorfor skulde man egentlig give Slip paa det Gamle og antage noget Nyt, naar man dog kan forudsee, at det Sidste ogsaa inden kort Tid
205 vil vise sig som en forældet Fordom?

Medens man her idelig raaber paa Udvikling og atter Udvikling, har man netop glemt, at enhver Udvikling har et i Sagens Natur liggende Maal, en bestemt Grændse, som ikke kan overskrides uden at Udviklingen selv bliver hemmet og
210 ialfald en Reaction nødvendig indtræder. For Aandens Udvikling er overhoved Friheden Endemaal; fra denne og dens Lov er der ingen Befrielse, men hvad der kan see ud som en saadan, er ialfald kun en Tilbagevenden til Trældommen. Tankens, Erkjendelsens Emancipation kan ikke gaae længere end til den frie Tanke selv; naar den synes at strekke sig videre, ophæver den sig selv.

215 Nu er den frie, paa sig selv beroende, sig selv udviklende Tanke netop det væsentlige Kjendemerke paa den akademiske Dannelse. Thi den frie Tanke er, vel at merke, ikke ethvert Indfald, som kan opstaae i et Menneskes Sjæl og som tilfældige Omstændigheder kunne bringe os imøde; men den er væsentlig
220 betinget af, at man stedse gaaer til Erkjendelsens Kilde, at enhver Ting erkjendes af sin sidste Grund. Vi fødes ikke med Friheden, ligesaa lidet med Tankens, som med Viljens Frihed. Vore Forestillinger, som vi efterhaanden blive os bevidste, ere i Hovedsagen afhængige af vore tilfældige Særegenheder, af vor Opdragelse, vore Omgivelser, de der for Øieblikket herskende Synsmaader; vi danne, uden

selv at vide det, kun mer eller mindre fuldkomne Afskygninger af den tilfældige Tidsaand. Det kræver alvorligt Aandsarbeid og en streng Disciplin at gennembyrde dennes Skranker og at hæve sig paa et almeenmennekeligt Standpunkt, hvorfra vi først kunne see vor egen og vor Tids Særegenhed i det rette Lys og ikke være den blindt priisgivne. Fra denne Disciplin og dette Aandsarbeid kan man ikke frigjøre sig uden ved at underkaste sig og gennemgaae det, thi det er selv Frigjørelsens væsentlige Betingelse og Middel; ved at ville overspringe det kommer man ikke længer end til at blive Tidsaandens blinde Redskab. Og skal Tidsaanden overhoved have en høiere Bevidsthed om sig selv og sit Formaal, maa der idetmindste være Nogle, der gennem hiin alvorlige Indvielse ere blevne satte i Stand til at være denne Bevidstheds Bærere, Nogle, i hvem Tidsaandens Nødvendighed bliver til Frihed, og som saaledes kunne være dens Ledere istedetfor blinde at gaae i Blindhedens Ledebaand.

Denne Aandens høiere Dannelses-Proces er paa een Gang humanistisk og realistisk - ikke som tvende hinanden modsatte Retninger, men i uadskillelig Eenhed, væsentlig som Eet og det Samme. Thi det gjælder netop at hæve sig over alle individuelle og temporelle Eensidigheder til Betragtningen af Sagen selv (res). Men paa den anden Side maa Sagen igjen opfattes som et Moment i Aandens, i Menneskehedens Udvikling, hvorved Aanden først i Sagen gjenfinder sig selv og saaledes finder sig virkelig fri, saa at den sande Realisme altsaa gaaer op i en høiere Humanisme. Den gemene saakaldte Realismes Jevnbyrdighed med eller endog Overgreb over Humanismen beroer kun paa Overfladiskhed og Misforstaaelse. Der gives for Menneskeaanden overhoved ingen res, uden forsaavidt den er et Led i dens, i Aandens egen Udvikling. Den blotte Realitet er endnu noget Løsrevet, noget Dødt og Uvirkeligt. Naturvideriskaben selv, naar den skal drives i større Stil og blive et væsentligt og bevidst Led i den menneskelige Erkjendelse, maa forfølges til historiske og philosophiske Kilder og opfattes som en menneskelig Begrebs-Udvikling. Det copernicanske System beroer ikke paa nye Kjendsgjæringer, men er en ny Anskuelse, der staaer i betydningsfuld Forbindelse med et Omsving ogsaa paa Metaphysikens og Ethikens Feldt. Og Suurstoffet i Modsætning til det tidligere Phlogiston er ikke et nyt Stof, men væsentlig et nyt Begreb, hvis sande Betydning kun erkjendes i Forhold til den ældre Forbrændings-Theorie.

At betragte Tingene kun som Ting, som noget for Aanden Fremmedt, er at blive staaende ved deres Overflade. Det svarer ganske til det gamle: *lucum ligna*

265 putare. Der er da ingen Eenhed, intet Liv, intet Guddommeligt i Tilværelsen;
der hersker da kun den løse, tilfældige Mangfoldighed. En saadan Opfattelse
kan, med al mulig udvortes Nøiagtighed, aldrig blive isandhed videnskabelig,
aldrig tilfredsstillende Aandens dybere Trang. Og ligesom de udvortes Ting, selv
aandforladte, kun blive - vistnok nyttige og uundværlige, men uselvstændige
270 Midler i Menneskenes Tjeneste, saaledes bliver den realistiske Opfatning af dem
væsentlig kun et Middel, vistnok ogsaa nyttig og uundværligt, for den sande
Videnskab, og den, der ikke hævede sig til et høiere Standpunkt, bliver med al
sin Flid kun en Haandlanger i Videnskabens Verden. Ligesom nu den ene
Haandlanger bringer Stene, den anden Kalk, den tredje Træ o. s. v. til en
275 Bygning, men alle tilsammen ikke vilde faae Bygningen i Stand, dersom der ikke
var Nogen, der havde dens hele Plan i Tankerne, saaledes ville ogsaa alle
Specialister i Verden ikke sammenbringe en Videnskab, naar der ikke er en
ordnende Tanke, der kan betragte det samlede Material fra Heelhedens
Standpunkt. Material er og bliver Material; det har hverken Maal eller
280 Begrændsning i sig selv. For den blot realistiske Betragtning falder, som allerede
bemærket, Tilværelsen fra hinanden i tusinde Stykker. Denne
Betragtningsmaade er idethele rettet paa Udbredelsen, paa det Extensive; den
streber med feberagtig Uro efter en ydre Fuldstændighed, en Stræben, som
imidlertid mer fjerner sig fra end nærmer sig til Maalet; thi Tingenes Udbredelse
285 gaaer i det Endeløse. Man føier stedse Fag til Fag, hober Stof paa Stof, man
overvældes og trettes ved at ville lære alle Ting og mener paa denne Maade at
skulle sammensætte en grundig og levende Erkjennelse, uden at betænke, at selv
den fuldstændigste Samling af Brudstykker - selv "to halve Hoveder" - ikke
udgjøre et Heelt og at Liv ikke opstaaer af det Døde.

290 Allermindst er der virkelig Liv og Frihed i den saakaldte populære Oplysning. Vi
respectere den, hvor den i et sundt organiseret Samfund støtter sig til eller
nøiagtigere danner den nærmere og fjernere Reflex af en virkelig grundig og
selvstændig høiere Dannelses; men hvor den indbilder sig at kunne være
295 selvlysende, beroer den kun paa et Skin og vil snart vise sig i sin Tomhed. Den
kan vel dølge for sig selv, men vi bør ikke dølge det, at den væsentligen hviler paa
et overleveret Forestillingsforraad og paa løsrevne Erfaringer fra den sidste Tid -
igunden paa et System af Fordomme. Disse kunne kun renses og hæves ved at
sees i sit Udspring og sin Begrundelse, hvilket naturligviis ligger over den
300 populære Dannelses Sphære som saadan. Og den saakaldte "naturlige Forstand",
der gjør sig saa tyk og bred, er, saa nødigt den end vil høre det, væsentlig intet
Andet end et Resultat af foregaaende Generationers Tankeproces, der er

indsuget med Modersmelken og hvis Grund og Oprindelse ikke kjendes. Og
305 fordi man her netop kun har de løsrevne Resultater, ei den levende Tankeproces
selv, derfor optræde ogsaa her disse bratte Eensidigheder, disse trænedes
Doctriner, der fjerne Menneskene ugjenbringelig fra hinanden og blot
afstedkomme Forvirring.

310 Et nærliggende Exempel er hiin inerudita theologia, der efter Melanchthons
treffende Udsagn er en Ilias malorum. Det bør være overflødigt her at forsikre,
at vi ligesaa lidet som Melanchton ville paa katholsk Viis gjøre Christendoms-
Kundskab til nogen Eneret for den lærde Stand eller gjøre Lægmand umyndig.
Tvertimod ansee vi det som et stort Fremskridt af den protestantiske
315 Gudserkjendelse, at dens Lys kan udbrede sig til en videre Kreds, saa den
christelige Tro kan ogsaa hos Lægmand være en Gjenstand for Eftertanke og
Overbeviisning, medens den katholske Lægmand consequent ikke har at
bekymre sig om de Ting, men skal overlade alt derhen Hørende til
Geistligheden eller i sidste Instants til dennes Overhoved. Men denne populære
320 Christendoms-Kundskab, der er af saa stor Vigtighed ikke alene for hver enkelt
Sjæl, men ogsaa for Kirken, vil netop ikke kunne holde sig levende og sund uden
i et Kirkesamfund, i hvilket en egte videnskabelig, af Kilderne stedse øsende
Theologie udøver sin ledende og opløftende Indflydelse. Af dennes virkelig frie
Standpunkt er den læge Oplysnings Frigjørelse betinget og kun i organisk
325 Forbindelse dermed har den sin rette Trivsel. Vil den løsrive sig og beroe paa sig
selv, vil den selv agere Theologie og istedetfor at lade sig lede - hvilket
ingenlunde behøver at være en Ledelse iblinde - give sig af med at være ledende i
Kirken - da vil dette saa meget desto vissere blive en blind Ledelse. Thi den
saaledes isolerede Lægmands-Oplysning er, idetmindste i Alt hvad der gaaer
330 udover den subjective Troes stemning, i sit inderste Væsen blind og ufri, fordi
den ikke selvstændigt kan udlede sig selv af Kilden; den kommer egentlig til at
bestaae, naar det ikke er ganske løse Indfald, i Forsteneringer af enkelte
Lærdomme, der i den christelige Tankes historiske Udvikling først have sin rette
Betydning og sin Forsoning med det Hele, medens de, løsrevne, kun danne
335 Vildfarelser. Denne Lægmands-Theologie - Udtrykket er allerede
selvmodsigende - er da væsentlig secterisk; thi enhver Sect beroer netop paa et
forstenet Særdogma, der ikke kan blive flydende i den almindelige
Kirkeudvikling. Der maa vistnok i Kirken være stridende Anskuelser, og man
pleier ogsaa til Bedste for den sønderlemmende Secterisme at anføre at "Liv er
340 bedre end Død"; men Secterisme er netop Død og ikke Liv; de uvidenskabelige
Secter kunne ikke engang bestride, men kun hade og forfølge hinanden. Virkelig

Strid mellem forskellige Synsmaader er kun mulig af videnskabelige Principer; hvor Enhver kun har sin Doctrin umiddelbart, kan han kun forfegte den ved at
345 slaae i Bordet og med Jesper Ridefogd erklære Enhver, som anderledes tænker, for en Gjak eller en Canaille. Og sligt Spectakel kalder man Liv!

Man vil nu vel maaskee finde, at jeg her overdriver Følgerne af denne Popularisme, der vil reducere Theologien til Vestelomme-Format, eller rettere
350 indskrænke den til en let udenadlært Formel; men de flyde, som vi have seet, med Nødvendighed af Sagens Natur, og det er mig ikke tilladt, i en udbredt Fordoms Interesse at gjøre et Haarsbrede Afslag i Sandheden. Og som der gives en inerudita theologia, saa og en inerudita jurisprudentia og medicina. Det er naturligviis godt, at en oplyst Retsbevidsthed bliver udbredt, saa at Enhver i det
355 borgerlige Livs sædvanlige Forholde kan raade sig selv. Det er ligeledes godt, at sunde Begreber om det menneskelige Legems Organisation o. s. v. blive saa udbredte, at Enhver i Regelen kan være sin egen Læge, og vi maae endog dadle den især blandt den dannede Classe i Stæderne altfor almindelige - om vi saa maa udtrykke os - Katholicisme i Sundheds-Capitlet, at man gjerne vil overlade
360 Lægen det hele Ansvar for sin Helbreds forfatning. Men den almindelige Sundheds- saavelsom Rets-Pleie kræver dog tilsidst den høiere Videnskabs Ledelse og vil uden den nødvendig hjemfalde Lovtrækkeriet og Kvaksalveriet.

Imellem Popularismens og den lærde Specialismes modsatte Eensidigheder, men
365 som begge knytte sig til en flad realistisk Opfattelse af Tilværelsen og som derfor medføre en endeløs Splittelse til alle Sider og tilsidst ville lade Aanden gaae under i Kjødets - har det sande akademiske Studium væsentlig at fastholde Aandens Eenhed og maa saaledes udgjøre det paa een Gang forsonende og belivende Element. Vi vide meget godt, og have jo ogsaa her erkjendt det, at
370 Videnskaben ikke fuldendes uden ved Arbejdets Deling, ved at Enhver opfører sin særegne Fløi eller sit særegne Taarn til den hele Bygning. Men vi vilde gjerne, at Alt dog skulde staae paa den fælleds almevidenskabelige Grundvoid og at den enkelte Arbejder dog aldrig tabte Heelheden af Sigte. Thi kun derved bevares den rette Harmonie og Sammenhæng mellem alle Bygningens Dele, og
375 uden denne vil hver enkelt Deel, om nok saa omhyggeligt udarbejdet, dog ikke alene tabe sin Betydning, men til sidst endog falde fra hinanden. Og, for endnu at blive i Billedet, det er fremdeles vistnok nødvendigt, at Videnskabens Bygning staaer paa det praktiske Livs Jordbund og i dets Omgivelse og ikke svæver for sig selv i Luften; men dog maa den, som det græske Tempel, have sin egen Basis paa
380 en Underbygning, der netop hæver den over Jordbundens Tilfældigheder, og

den maa videre opføres efter en ordentlig Plan og af tildannede Stene; den skal ikke være et Overdrev, hvor Enhver paa den flade Jord af de raaeste Materialier opreiser et Skuur snart hist snart her efter Øieblikkets nærmeste Fornødenheder.

385 Thi den er dog, som Templet, væsentlig bestemt for en Gudsdyrkelse og har et høiere Kald end blot at tjene disse Øieblikkets Fornødenheder. Eller for ganske at afklæde det - forresten gjennemsigtige - Billed, saa erkjende vi det jo for nødvendig og godt, at det virkelige Liv gjør sine Krav gjældende og at Videnskaben ikke glemmer sin Forbindelse dermed; men den maa derfor lige saa
390 lidet glemme sin videnskabelige Charakter og nedsætte sig til en blot Populær-Oplysning, umiddelbart udgaaende fra Livets nærmeste Erfaring og ligesaa umiddelbart gaaende du paa dets nærmeste Tarv. Det er godt, sige vi gjentagende, at Popularismen til en vis Grad emanciperes og at de, der ikke kunne øse Oplysning af den hellige Kilde selv, øse den, saavidt de formaae, af
395 den nærmeste Bæk. Men Bækken maa stedse rinde ned fra Kilden, ellers vil den snart fortørres. Den til Kilderne gaaende Dannelse vil saaledes aldrig kunne undværes. De akademisk Dannede ville naturligviis altid udgjøre et Mindretal, et aandeligt Aristokratie. Man maa nu ikke være bange for Navnet, men erkjende, at et saadant Aristokratie stedse maa beholde sin Betydning, og at det
400 derimod kun er Overfladiskhed at ville jævne Alt ud i en Vælling og udslette al Forskjel, al aandelig Over- og Underordning. Netop i denne Forskjel og den derved betingede Vexelvirkning er der virkelig Liv, Frihed og Fremskridt.

Saaledes vil man vistnok fra alle Sider finde det bekræftet, at den høiere,
405 videnskabelige Almeendannelse, den, som Universitetet nærmest og egentligst er sat til at repræsentere og fremme, ikke blot. er et Tidsbarn, der maaskee snart har at aftræde for at give Plads for dens Affødninger, Specialismen og Popularismen, men at den har en evig, i Sagens egen Natur grundet Berettigelse og Betydning og fremdeles maa danne den høiere Besjæling af begge de nævnte
410 Retninger, naar de ikke skulle forvandles til Vrægebilleder af sig selv.

Jeg har talt frimodigt. Under Belysningen af det efter min Overbeviisning rette Forhold, har jeg maattet støde an mod mangan udbredt Mening, som jeg holder for Fordom. Meget af hvad jeg har sagt, vil forekomme Mangan som en haard
415 Tale: En og Anden vil finde den inhuman. Men den sande Humanitet maa i mine Tanker vistnok lade alle Synsmaader frie, men ikke give alle lige Ret. Den er ingen slap Indifferentisme, og maa allermindst jage efter den saa ofte tvetydige Roes for Upartiskhed.

Men hvor forskjellige end Meningerne kunne være, haaber jeg dog, at vi, som her ere tilstede, Gamle og Unge, Lærere og Disciple, ville forene os i at nedbede Herrens Beskjermelse og Velsignelse over vort Universitet og dets Virksomhed. Og lader os kun bede med fuld Tro og freidigt Haab, ikke tvivlende om, at vort
425 Kald er et helligt Kald, og at vor Gjerning, om hver af os end gjør den i megen Skrøbelighed, er en Herrens Gjerning, som han ikke vil lade forspildes, men tvertimod gennem alle Prøvelser og Miskjendelser føre til Seier!

430

Kilde

Tre akademiske Taler paa Universitetets Aarsfest den 2den September. Christiania 1863, s. 5-23.

435

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/tanke-frihed-og-aandeligt-aristokratie>

440

445

450

455